

Summary

The article deals with phraseological units that represent cognitive human activity in Rumeic, Modern Greek and Ukrainian languages, namely: 1) phraseological units that represent different feelings; 2) idioms that represent processes of perception; 3) PU that characterize the processes of imagination; 4) idioms that represent different memory processes; 5) PU that characterize mental activity and intellectual abilities; 6) PU that characterize human speech.

Keywords: concept, phraseological unit, cognitive human activity.

УДК 81'373.2:801.81

Крижко О. А.,
кандидат філологічних наук,
Бердянський державний педагогічний університет

ГІПЕРО-ГІПОНІМІЧНІ ВІДНОШЕННЯ ЗООМОРФНИХ ОБРАЗІВ В УКРАЇНСЬКИХ КАЗКАХ ПРО ТВАРИН

На сьогодні поза увагою науковців залишається проблема дослідження у межах гіперо-гіпонімічних відношень національно-культурної символіки зооморфних образів в українських фольклорних жанрах, зокрема казках про тварин. Тому **актуальність** нашої роботи визначається необхідністю встановлення у межах гіперо-гіпонімічних відношень специфіки реалізації національно-культурної символіки зооморфних образів в українських казках про тварин. **Мета** даного дослідження – проаналізувати особливості гіперо-гіпонімічних відношень зооморфних образів в українських казках про тварин. У процесі аналізу розв'язуються такі завдання: 1) розглянути, як номени тварин створюють у вигляді етнічних символів своєрідні фрагменти міфологічної картини світу; 2) проаналізувати поняття зоосемізм з його подальшою семантизацією й у відповідності до такої схеми: гіпероніми – гіпоніми – співгіпоніми.

Як відомо, мова не лише відбиває актуальний стан культурного розвитку соціуму, а й забезпечує збереження культурних набутків минулих поколінь, фіксуючи тим самим стан духовного і матеріального розвитку національної спільноти [6, 194]. За даними мови можна відтворити культурні, народно-психологічні та міфологічні уявлення того чи іншого етнічного колективу, що, як зазначав М. Толстой, дає багатий матеріал не лише для дослідження архаїчних шарів культури певного народу, а й для зіставлення культурного розвитку різних народів [22, 39]. Натомість жива людська мова у всі часи відображувала не лише “чисту” інформацію, а й надавала оцінку цій інформації залежно від вражень, що складаються під час сприйняття певних явищ реальної дійсності. Саме сприйняття відбувається через ставлення людини до навколишнього світу, через набутий життєвий досвід, через оцінку соціальних явищ, людської діяльності, поведінки, їх відповідності нормам та принципам моралі.

Роль тварин, як і взагалі анімального (зооморфного або териоморфного) компонента, у різних фольклорних жанрах є надзвичайно важливою і насамперед у тому аспекті, який стосується значення тварин на ранній стадії розвитку людства, коли вони ще не відокремлювалися від людського колективу [14]. Цього відокремлення не було ані в його синхронічному стані (тварини включалися в

соціальну ієрархію, розташування священних тварин на вершині ієрархічної градації), ані в діахронічному – (ідея походження певного колективу від тварин або від тваринного предка), ані в онтологічному вимірі (усвідомлення тварин як особливої іпостасі людини) [14]. Це пояснює той факт, як зазначає А. Ф. Лосєв [12, 78], “що тварини протягом тривалого часу служили якоюсь наочною парадигмою, відношення між елементами якої використовувалися як певна модель життя людського суспільства і природи в цілому”. Так, наприклад, існували заборони на певні види поведінки з метою запобігти контактам людини з вовком [6, 195]. Поширеними у слов'ян були запобіжні й охоронні заходи, які застосовувалися у випадках, коли людина натрапляла на вовка. Крім того, всупереч повір'ям не будь-яка зустріч із вовком розцінювалася як сприятлива ознака. Так, натрапити на вовка рано навесні, коли ще лежить сніг, означає для людини довгу і тяжку хворобу [6]. Небезпечно було зустрічатися з вовком, який несе здобич: вважалося, що тоді він може кинути її й напасти на людину. Часом в образі вовка людям являвся чорт, який навіть переходив їм дорогу, що також було вкрай небезпечно [11].

Тварини були для людини невичерпним джерелом харчування й одягу, а також слугували для виміру багатьох людських якостей – фізичних та моральних. А тому образ тварини, як твердить Н. Н. Жерірко, [5, 145], “був визначальним для людини під час формування уявлення про себе і перш за все як важливий етап на шляху до самоідентифікації”.

Одним із найдавніших способів окреслення меж концепту ЛЮДИНА виступає діалектика порівняння / протиставлення себе тваринам, що є універсальним у багатьох культурах [14]. У цьому смислі використання образів тварин в епосі або в алегоричній системі байок, притч, казок та прислів'їв і т.ін. продовжує архаїчну міфопоетичну традицію. Навіть грецька міфологія, зазначає М. Маковський [17; 14], з її чітко антропоморфними образами, містить досить значний шар, пов'язаний із тваринами. Цей шар, якщо мати на увазі міфологічних персонажів вищого рівня і ті риси тварин, які їх втілюють і мотивуються в міфі, формується з різних джерел [17]. Дані фольклору, символіки, прикмет, мови також включаються в ряд джерел, що дозволяють реконструювати зв'язок образів тварин з міфологічним началом.

У будь-якій художній системі, зокрема у такій універсальній, як фольклор, чільне місце посідають образи-символи [19]. Проте у поетиці фольклору, стверджує В. Кононенко, вони є особливо важливими ще й тому, що часто виконують роль образних кодів ментальності народу, показників його ціннісних позицій, орієнтирів тощо [8, 33].

Як відомо [9], механізм виникнення художніх символів – процес тривалий і багатоступеневий. Мотивація його ґрунтується на тому, що, на думку Р. Зорівчак [7, 79], “багато предметів мають певну властивість, що сприймається як їхня константна й особлива ознака. Завдяки цьому співвідношення предмета й ознаки інколи настільки змінюються, що предмет стає символом властивості, вираженої його ознакою”. Згодом під впливом різноманітних антропологічних, геополітичних,

культурологічних процесів на це мотиваційне значення сформованого образ-символу нашаровуються додаткові, вторинні, нові семантичні аспекти і відтінки, які розширюють його міфопоетичний спектр. Це свідчить про те, що символ не може бути якоюсь значеннєво-асоціативною константою, незмінною у межах однієї національної культури [21], він змінюється в діяхронії. Тим більше, як указує М. Костомаров [9, 36], “він не може бути завжди й однозначно адекватним у національних культурах різних народів, зокрема в їхній уснопоетичній творчості”. Натомість існування цілого ряду аналогічних міфопоетичних кодів є також фактом незаперечним.

Міфологізовані сюжети, вважає М. Маковський [14], є результатом духовного освоєння світу, які часто ґрунтуються на космогонічних уявленнях народу. Джерелом міфологізованих сюжетів, які ми знаходимо в зоосемізмах української мови, на думку І. О. Голубовської [2], виступає передусім національний фольклор.

Казка, як відомо, – це не лише розважальний жанр, а й форма виховання людини, за допомогою якої формувався світогляд не одного покоління певного етносу. В архаїчному фольклорі [15] розрізнення між міфом і казкою важко визначити. Утім, походження казки з міфу визнають майже всі дослідники [20].

Архаїчні казки мають тісний сюжетний зв'язок з первісними міфами, ритуалами, племінними звичаями [15]. Мотиви, характерні для демонології та тотемічних міфів, широко відбилися в казках про тварин. Є очевидним, на думку В. Проппа [20], міфологічне походження чарівної казки про шлюб з чудесною “тотемною” істотою, що позбулася звіриної оболонки і набула людської зовнішності.

Важливою передумовою перетворення міфів на казки, які мають обрядову основу і є складовою частиною ритуалів або коментарем до них, про що свого часу зазначав О. О. Потебня [18], був розрив безпосереднього зв'язку цих міфів з ритуальним життям людей. Скасування специфічних обмежень щодо розповідання міфу, допущення до його всіх слухачів і непосвячених (жінок і дітей) сприяли установці оповідача на вимисел, акцентування розважального моменту і неминуче – послаблення віри у ймовірність оповідання, а згодом більш свідомий і вільний вимисел [13].

У генезисі казки, пише Е. Мелетинський [15, 47], “помітна роль деміфологізації часу і місця дії, перехід від чіткої локалізації (там, де вона мала місце) подій до невизначеності казкового часу і місця дії. Звідси, виникає і деміфологізація результату дії, тобто відсутність у казках характерного для міфа етіологізму”. Якщо в міфі міфологічні надбання мають колективне і космогонічне значення, визначаючи космогонічний процес (походження світла, вогню, прісної води і т.д.), то в казках здобуті об'єкти становлять індивідуальне благополуччя героя і мають сімейно-родовий, соціальний характер [15].

Етіологічний зміст міфа поступово витісняється повчальною мораллю казок про тварин, стилістичними формулами, що натякають на невірність оповідання в чарівних казках. Відбувається деміфологізація і самих героїв. Десакралізація міфологічних персонажів [4] при збереженні їх зооморфності стала передумовою виникнення казок про тварин; головні герої казок про

тварин – зооморфні істоти, а також власне звірі, птахи, риби, комахи, тощо, а їхні дії та поведінка – основні структурні елементи сюжету українських казок про тварин. Через втрату доміфологічних вірувань казки про тварин збагачуються соціально-побутовими мотивами.

Класична ж форма чарівної казки, зазначає В. Пропп [20, 29], склалася набагато пізніше, ніж класична казка про тварин, уже поза межами первісної культури; вона відома тільки у фольклорі цивілізованих народів Європи й Азії і відрізняється від архаїчної казки більше, ніж остання від міфу. Її формування було підготовлено занепадом (хоча і неповним) міфологічного світогляду, перетворенням конкретно-етнографічної фантазії в узагальнено-поетичну. В архаїчному фольклорі казкова фантастика настільки ж конкретно етнографічна, як і в міфах, заснована на конкретних повір'ях; у класичній чарівній казці вона відірвана від них, створюється досить умовна поетична міфологія казки. Категорія чарівного, хоча генетично і пов'язана з магічним і сакральним, проте не тотожна їм і специфічна для казки (а не для міфа). Казка поетизує не тільки образи міфічних істот, але і самі магічні перетворення і чаклунські дії [20, 73–74].

Власне казкова і фольклорна семантика може бути поінтерпретована тільки виходячи з її міфологічних джерел [15]. Однак для казкової семантики, на відміну від міфологічної, характерним є соціальний код. Фундаментальні міфологічні протилежності життя / смерть витісняються різними соціально-побутовими колізіями.

Як міф, так і розвинена казка, мають єдину морфологічну структуру, що постає як ланцюг втрат якихось соціальних цінностей і їхніх надбань, пов'язаних між собою діями героя (як їх результат). Ці дії – різні соціально-побутові ситуації у казках про тварин і випробування героїв у чарівних казках – є тотожними (усі вони – проміжні ланки між утратою і надбанням). Але міф або архаїчна казка, на думку В. Проппа [20, 232], “виступають як певна метаструктура щодо класичної чарівної казки. В архаїчній казці ланцюг втрат і надбань може складатися з невизначеного числа ланок, і позитивний, щасливий фінал (надбання), хоча і зустрічається частіше, ніж негативний (втрата), не є обов'язковим. Усі ланки більш-менш структурно рівноцінні і досить відокремлені”. У класичній казці про тварин окремі сюжетні ланки обов'язково мають ієрархічну структуру, в якій одні казкові цінності – засіб для досягнення інших, за рахунок яких створюється повчальна мораль цього типу казки, наприклад, українська казка “Рукавичка” [23, 294]. Закарбована в дитячому віці повчальна мораль казки супроводжує людину все життя, зокрема формує ставлення людини до цінностей навколишнього світу.

На планеті Земля налічується не менш, як півтора мільйона видів тварин, але в українській мові тільки близько ста шістдесяті назв тварин використовуються в переносному значенні в проекції на концептосферу ЛЮДИНА. Дослідниками розробляються різноманітні методики аналізу зоонімної лексики [3; 10], проте основна увага приділяється зооморфізмам (сукупності антропонімічних характеристик зоонімного типу) [1], тому що саме цей шар образно-номінативного фонду найбільш яскраво відбиває особливості різних системних цінностей, важливих для національно-культурного колективу.

Зазначимо, що для ілюстрації гіперо-гіпонімічних відношень зооморфних образів ми спираємося на шість основних зоологічних категорій, а саме: тип, клас, ряд, сім'я, рід, вид.

Важливим для опису мовного матеріалу, вилученого шляхом суцільної вибірки з "Українських казок про тварин" [23], є аналіз обсягу поняття зоосемізм з його подальшою семантизацією, який охоплює різномірні назви тварин, співвіднесені за такою схемою: гіпероніми – гіпоніми – співгіпоніми.

Гіперонім ЗВІРІ в українських казках про тварин має такі гіпоніми: *домашні звірі, дикі звірі, хижаки, маленькі звірі, що живуть поруч з людиною*.

Гіпонім *домашні звірі* в українських казках про тварин має такі співгіпоніми: *кошеня, кицька* – "довірливість, недосвідченість" [23, Нерозумне кошеня, 61]; *кіт* – "мудрість, відданість, хитрість" [23, Котик, 232]; *кіт* – "школа, крадіжки" [23, Кіт, 85]; *кіт* – "лінь" [23, Кіт і пес, 194]; *котофей* – "охорона, удавання сили" [23, Котофей і пан Печерський, 223]; *кінь* – "розумна тварина"; *осел* – "нікчемна, дурна тварина" [23, Кінь і осел, 57]; *кінь* – "вірність" [23, Сліпий кінь, 206]; *кінь* – "сила" [23, Кінська сила, 96]; *осел* – "непотрібність, хитрість" [23, Лев і осел, що удавав царя, 145]; *осел* – "нерозумність, надмірність" [23, Осел, що вдавав лева, 100]; *осел* – "упертість" [23, Кінь і осел, 208]; *віл* – "сила, рішучість, сердитість" [23, Як віл бігав наввипередки з конем, 51]; *собака* – "вірність, служіння господарю" [23, Як собака знайшов собі господаря, 198, Як пес врятував господаря від смерті, 199]; *собака* – "несвобода, злість, сердитість" [23, Чому вовк не схотів собачого життя, 126]; *пес* – "правдивість" [23, Пес, порося і когут, 54]; *пес* – "непотрібність" [23, Пес і горобчик, 281]; *коза* – "хитрість, неправдивість, невдячність" [23, Коза-дереза, 10]; *порося* (по тексту *поросятко*) та *старий пес* – "правдивість" [23, Пес, порося і когут, 54]; *бичок* [23, Про вовчика-братика і лисичку-сестричку, 9]; *ягнятко* [23, Ягнятко і вовк, 59] – "боягузтво"; *козел* – "довірливість" [23, Лис і цап у ямі, 20]; *кролики* – "помста, встановлення справедливості" [23, Як кролики покарали орла, 70]; *вівця* – "нерозумність" [23, Цап і дурна вівця, 211].

Гіпонім *дикі звірі* в українських казках про тварин має такі співгіпоніми: *лисиця (лисичка)* [23, Вовк і кобила, 49] – "обрядовість, хрещення" [23, Вовк і лисиця, 26], "обман, хитрість" [23, Лис і цап у ямі, 20], "нещирість стосунків, негостинність" [23, Лисиця і журавель, 230], "глузування над повільністю та необачністю дій" [23, Лисиця і рак, 290]; *лиса* – "обман" [23, Вовча присяга, 25]; *лисичка* – "обман" [23, Селянин, лисичка й вовк, 16]; *лисичка-сестричка* – "крадіжка" [23, Про вовчика-братика і лисичку-сестричку, 9]; *лисичка-кума* – "обман, хитрощі" [23, Лисичка-кума, 14]; *лисичка-вдовичка* – "хитрощі" [23, Лисичка, кіт, вовк, медвідь і кабан, 81]; *лиска* – "зло, обман" [23, Як півник вигнав лиску із зайчикової хатки, 169]; *лис* – "обман, хитрість" [23, Про горду качку, 273; Як горобець помстився лисові, 282]; *лисок* – "хитрість" [23, Лис-куцак, 156]; *білка* – "вдячність" [23, Як білка допомогла ведмедеві, 69]; *вивірка (білка)* – "працьовитість, дбайливість" [23, Дві вивірки, 88]; *ведмідь, ведмедик-братик* – "сила" [23, Лисичка-кума, 14]; *ведмідь* – "сила, панування і глузування над слабшими" [23, Ведмідь і

черв'як, 67]; *ведмідь* – “зарозумілість, глузування над меншими” [23, Як білка допомогла ведмедеві, 69]; *олень* – “необачність” [23, Як загинув олень, 72]; *заєць* – “глузування, видавання хоробрості перед меншими” [23, Як їжак і заєць бігали наввипередки, 74]; *зайчик* – “боягузтво, довірливість, доброта” [23, Як півник вигнав лиску із зайчикової хатки, 169]; *їжак* – “обачливість, хитрість, мудрість” [23, Лисиця і їжак, 72], “захоплення собою” [23, Зустріч їжака з лисицею і вовком, 74], “хитрість” [23, Як їжак і заєць бігали наввипередки, 74]; *дика коза, козенята* – “неслухняність” [23, Як вовк забажав козенят, 164].

Гіпонім *хижак* в українських казках про тварин має такі співгіпоніми: *вовк* – “старість, слабкість, розбійник” [23, Вовк і кобила, 49]; *вовк* – “невдячність, зло” [23, Як лисиця врятувала чоловіка від смерті, 159]; *вовк* – “зло, обман” [23, Вовча присяга, 25; Селянин, лисичка й вовк, 16]; *вовчик-братик* [23, Про вовчика-брата і лисичку-сестричку, 9]; *вовк-панібрат* – “підлабузництво” [23, Лисичка-сестричка і вовк-панібрат, 98]; *вовк-колядник* – “нахабність” [23, Дід, баба і вовк-колядник, 179]; *вовк* – “зло” [23, Як вовк забажав козенят, 164]; *вовк* – “голод, бідність” [23, Бідний вовк, 157]; *вовк* – “голод, ненажерливість” [23, Ягнятко і вовк, 59]; *вовк* – “нещасне життя” [23, Вовкове щастя, 119]; *лев* – “сила, влада, глузування над меншими” [23, Як миша віддячила левові, 66], “хвастоці” [23, Лев і комарі, 68]; *лев* – “влада” [23, Лев і осел, що удавав царя, 145; Звірі під пануванням лева, 27].

Гіпонім *маленькі звірі*, що живуть поруч з людиною, в українських казках про тварин має такі співгіпоніми: *мишка, мишеня* – “хитрість, обман” [23, Нерозумне кошеня, 61]; *миша* – “жадібність, ненажерливість” [23, Польова миша і міська миша, 88].

Гіперонім ПТАХИ в українських казках про тварин має такі гіпоніми: *птахи лісові, домашні птахи, водоплавні птахи, птахи хижі*.

Гіпонім *птахи лісові* в українських казках про тварин має такі співгіпоніми: *соловейко* – “розум, мудрість” [23, Як соловейко чоловіка розуму навчив, 186]; *сова* – “свій / чужий” [23, Матері свої діти – найкращі, 182]; *дятел* – “працьовитість” [23, Вовк і лисиця, 26]; *ворона* – “неуважність, довірливість, необережність, необачність” [23, Сом, рак і ворона, 273]; *ворона* – “довірливість” [23, Як горобець помстився лисові, 282]; *бузьок (лелека)* – “хитрість, помста” [23, Чому бузьок жере жаби, а вовк роздирає вівці, 277]; *горобець* – “помста” [23, Горобцева помста, 277; Пес і горобчик, 281; Як горобець помстився лисові, 282], “злодійство, хитрість” [23, Горобець, 284].

Гіпонім *домашні птахи* в українських казках про тварин має такі співгіпоніми: *півник* – “мудрість, хитрість” [23, Казка про дідового півника та бабину курочку, 268]; *курочка, курочка ряба* – “виживання” [23, Казка про дідового півника та бабину курочку, 268]; *голуб* – “допомога нужденним” [23, Мурашка і голуб, 292].

Гіпонім *водоплавні птахи* в українських казках про тварин має такі співгіпоніми: *журавель* – “гість, кумівські стосунки” [23, Лисиця і журавель, 109]; *журавель* – “сватання не з рівними собі” [23, Журавель сватає чаплю, 277]; *журавель* [23, Провчений журавель, 71]; *чапля* – “переоцінка своїх якостей”

[23, Журавель сватає чаплю, 277), “хитрість, обман” [23, Чапля, риба і рак, 284); качка – “гордість, пихатість” [23, Про горду качку, 273]; качка – “дріб’язкова дбайливість” [23, Качка і бузьок на мандрівці, 275].

Гіпонім *птахи хижі* в українських казках про тварин має такі співгіпоніми: *орел* – “пожива” [23, Матері свої діти – найкращі, 182], “злодій, вбивця” [23, Як кролики покарали орла, 70].

Гіперонім РИБИ в українських казках про тварин має гіпонім *риби річкові*. Гіпонім *риби річкові* має такі співгіпоніми: *рак* – “допомога нужденним” [23, Коза-дереза, 10]; *рак* – “підлабузництво, лестощі, хитрість” [23, Сом, рак і ворона, 273]; *рак* – “мудрість, встановлення справедливості, покарання за скоєне” [23, Чапля, риба і рак, 284]; *рак* – “повільність, марна трата часу, марне очікування” [23, Господиня і рак, 286]; *рак* – “хитрість” [23, Лисиця і рак, 290]; *сом* – “хитрість, дбайливість” [23, Сом, рак і ворона, 273]; *в’юн* – “спритність, але безсилість” [23, В’юнець – молодець, 288].

Гіперонім ПЛАЗУНИ в українських казках про тварин має такі гіпоніми: *черепаха* – “повільність” [23, Як поспішала черепаха, 285]; *вуж (уж)* – “помста” [23, Справедливий уж, 297].

Гіперонім КОМАХИ в українських казках про тварин має такі гіпоніми: *мурашка (муравель)* – “працьовитість” [23, Мурашка і скакун, 292], “вдячність” [23, Мурашка і голуб, 292]; *муха* – “набридання” [23, Ведмідь одганяє мухи з цигана, 177]; *бджоли* [23, Лисичка-кума, 14]; *скакун* [23, Мурашка і скакун, 292] – “безтурботність”; *комарі* – “єдність” [23, Лев і комарі, 68].

Гіперонім ХРОБАКИ в українських казках про тварин має такі гіпоніми: *черв’як* – “упертість, наполегливість, впевненість” [23, Ведмідь і черв’як, 67].

Співгіпоніми та гіпоніми є базовими категоріями, які функціонують у переосмисленому значенні в українських казках про тварин. Ці категорії ширше застосовуються людиною у різних комунікативних ситуаціях, оскільки більша частина наших знань структурована на базисному рівні, ніж на гіперонімічному.

В українських казках про тварин зооніми-гіпероніми порівняно з зоонімами-співгіпонімами та гіпонімами рідко вживаються в метафоричному значенні, і як правило в назвах самих казок, наприклад, “Як звірі голосили по бабі”, “Звірі під пануванням лева”, “Звірі в ямі”. Це пов’язано з багатьма факторами, насамперед, з образністю зоометафоричного найменування. Зоонім-гіперонім, будучи родовим поняттям, не викликає в уяві людини той конкретний і чуттєвий образ, що закріплений за зоонімами-співгіпонімами і гіпонімами. Зооніми-гіпероніми в онтологічному плані виникли пізніше в результаті розвитку абстрактного мислення та пов’язані з потребами науки біології. У зв’язку з цим ми можемо стверджувати, що експресивна зоометафорична номінація за допомогою зоонімів-співгіпонімів та гіпонімів була властива ще давньому міфологічному типу людської свідомості. А зоометафорична номінація за допомогою зоонімів-гіперонімів виникла значно пізніше, коли такі найуживаніші гіпероніми, як *звір*, *птах*, *набули* хоч і узагальнених, але достатньо чітких уявлень у свідомості людини, і завдяки цьому стали слугувати матеріалом для вторинної номінації.

Найбільшою у кількісному відношенні є гіперо-гіпонімічна група “Звірі” – 49 зоонімічних номінацій, другу позицію займає група “Птахи” – 14 зоонімічних номінацій, і далі майже рівномірну кількість мають інші групи: “Комахи” – 5 номінацій, “Риби” – 3 номінації, “Плазуни” – 2 номінації, “Хробаки” – 1 номінація. Такий розподіл пояснюється особливостями географічного положення України, яке є визначальним у встановленні безпосередніх контактів людини з тваринним світом.

Розгляд функціонування зоосемізмів в українських казках про тварин дозволяє повніше розкрити зв'язок мови і культури та визначити національно-специфічні ознаки зооморфної мовної картини світу українців. Цей фрагмент знань українців про тваринний світ формувався на основі переосмислених асоціативних та оцінно-характеризуючих значень назв тварин. Він має виразний дискретний характер, проте спостерігаються дві тенденції щодо ступеня його концентрації. По-перше, деякі властивості об'єктів дійсності, відображених у мовній картині світу, втрачаються, а залишаються лише беззаперечно значущі. Зоосемізм-назва базової категорії вбирає в себе основні, прототипові якості і властивості належних до цього угруповання видів тварин, зафіксовані в пам'яті носія української мови, причому як об'єктивно наявні, так і приписані культурною традицією. По-друге, щільність представлення зооморфної мовної картини світу суттєво зростає за рахунок переносних значень назв безхребетних тварин по відношенню до назв хребетних. Пояснити цей феномен, на нашу думку, можна через критерій віддаленості / наближеності тварини до людини. У переносному значенні найчастіше вживаються назви тих тварин, з якими український етнос мав найтісніші контакти.

Література

1. Бидерман Г. Энциклопедия символов / Г. Бидерман. – М. : Республика, 1996. – 334 с.
2. Голубовська І. О. Метафорико-символічні іпостасі зоонімів у рамках фрагмента мовної картини світу “царство тварин” / І. О. Голубовська // Мовознавство. – 2003. – № 6. – С. 61–68.
3. Гончарова Т. І. Спільність та специфіка мовних зооморфних картин світу : автореф. дис. ... к. філол. н. : 10.02.15 “Загальне мовознавство” / Т. І. Гончарова. – Харків, 1996. – 22 с.
4. Давидюк В. Українська міфологічна легенда / В. Давидюк. – Львів : Світ, 1995. – 175 с.
5. Жерибко Н. Н. Зооморфізми в семиосфері етнокультур / Н. Н. Жерибко // Каразінські читання : Людина. Мова. Комунікація. – Харків : Харківськ. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна, 2005. – С. 71–73.
6. Жуйкова М. В. Дещо про образ вовка в мовній картині світу білорусів / М. В. Жуйкова // Семантика мови і тексту : [зб. ст. VI Міжнародної наукової конференції]. – Івано-Франківськ : Плай, 2000. – С. 194–197.
7. Зорівчак Р. П. Реалія і переклад : на матеріалі англійських перекладів української прози / Р. П. Зорівчак. – Львів : Вид-во Львівськ. держ. ун-ту, 1989. – 216 с.
8. Кононенко В. І. Словесні символи в семантичній структурі фраземи / В. І. Кононенко // Мовознавство. – 1991. – № 6. – С. 30–36.
9. Костомаров Н. И. Об историческом значении русской народной поэзии / Н. И. Костомаров // Славянская мифология. – К. : Либідь, 1994. – С. 201–256.
10. Кривенко Г. Л. Зоосемізми в англійській та українській мовах: семантико-когнітивний і функціонально-прагматичний аспекти : дис. ... к. філол. н. : 10.02.17 “Порівняльно-історичне і типологічне мовознавство” / Г. Л. Кривенко. – К., 2006. – 230 с.

11. Культура і побут населення України : [навч. посібник] / [Наулко В. І., Артюх Л. Ф., Горленко В. Ф. та ін.]. – 2-ге вид. доп. і перероб. – К. : Либідь, 1993. – 288 с.
12. Лосев А. Ф. Философия. Мифология. Культура / А. Ф. Лосев. – М. : Политиздат, 1991. – 524 с.
13. Луценко К. А. Заметки о современной украинской философии языка / К. А. Луценко // Вісник Харківського національного університету. – 2000. – № 471. – С. 144–152.
14. Маковский М. М. Сравнительный словарь мифологической символики в индоевропейских языках / М. М. Маковский. – М. : Гуманитарный издательский центр, 1996. – 415 с.
15. Мелетинский Е. М. Миф и сказка / Е. М. Мелетинский // Фольклор и этнография. – Л. : Наука, 1970. – С. 124–186.
16. Мелетинский Е. М. Поэтика мифа / Е. М. Мелетинский. – М. : Наука, 1976. – 407 с.
17. Мифы народов мира : [энциклопедия : в 2-х т.] / [глав. ред. С. А. Токарев]. – М. : Рос. энциклопедия, 1977. – Т. 1. – 671 с. ; 1982. – Т. 2. – 719 с.
18. Потебня А. А. Слово и миф / А. А. Потебня. – М. : Правда, 1989. – 622 с.
19. Похлебкин В. В. Словарь международной символики и эмблематики / В. В. Похлебкин. – М. : Международные отношения, 1995. – 560 с.
20. Пропп В. Я. Исторические корни волшебной сказки / В. Я. Пропп. – Л. : Изд-во Ленинградск. ун-та, 1986. – 365 с.
21. Рубцов Н. Н. Символ в искусстве и жизни : философское размышление / Н. Н. Рубцов. – М. : Наука, 1991. – 176 с.
22. Толстой Н. И. Избранные труды / Н. И. Толстой. – М. : Языки русской культуры, 2001. – Т. 2 : Славянская литературно-языковая ситуация. – 544 с.
23. Українські казки про тварин / [ред. О. Г. Гриценко]. – К. : Техніка, 2005. – 320 с.

Анотація

Стаття присвячена дослідженню гіперо-гіпонімічних відношень зооморфних образів в українських казках про тварин. Зокрема, розглядається, як номен тварин створюють у вигляді етнічних символів своєрідні фрагменти міфологічної картини світу.

Досліджуючи гіперо-гіпонімічні відношення зооморфних образів, автор статті спирається на шість основних зоологічних категорій, а саме: тип, клас, ряд, сім'я, рід, вид. Ним також аналізується обсяг поняття зоосемізм з його подальшою семантизацією, який охоплює різномірні назви тварин, співвіднесені за такою схемою: гіпероніми – гіпоніми – співгіпоніми.

Ключові слова: гіперо-гіпонімічні відношення, зооморфні образи, етнічні символи, міфологічна картина світу, гіпероніми, гіпоніми, співгіпоніми.

Аннотация

Статья посвящена исследованию гиперо-гипонимических отношений зооморфных образов в украинских сказках о животных. В частности, рассматривается, как номены животных образуют в виде этнических символов своеобразные фрагменты мифологической картины мира.

Исследуя гиперо-гипонимические отношения зооморфных образов, автор статьи основывается на шести основных зоологических категориях, а именно: тип, класс, ряд, семья, род, вид. Им также анализируется объем понятия зоосемизм с его дальнейшей семантизацией, который охватывает разнородные наименования животных, соотносимы такой схеме: гиперонимы – гипонимы – согипонимы.

Ключевые слова: гиперо-гипонимические отношения, зооморфные образы, этнические символы, мифологическая картина мира, гиперонимы, гипонимы, согипонимы.

Summary

The article investigates the hypero-hyponymous relationships of zoomorphic images in Ukrainian fairy tales about animals. In particular, it is seen as the names of animals as a form of ethnic symbols peculiar fragments of mythological picture of the world. Exploring the hypero-hyponymous relationships of zoomorphic images, author of the article is based on six major zoological categories,

namely the type, class, series, family, genus, species. They also analyzes the scope of the concept zoosemizm with its further semantization which covers diverse naming of animals correlate this scheme: hyperohyponyms – hyponyms – sohyponyms.

Keywords: hyperohyponymous relationships, zoosemisms, ethnic symbols, mythological picture of the world, hyperohyponyms, hyponyms, sohyponyms.

УДК 378.015.31:7.011.26

Анад Али Шахейд,
аспирант,

ГБУЗ “Луганский национальный университет
имени Тараса Шевченко”

НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ ПРОБЛЕМЫ ФОРМИРОВАНИЯ ЦЕННОСТЕЙ НАРОДНОЙ ХУДОЖЕСТВЕННОЙ КУЛЬТУРЫ У СОВРЕМЕННОЙ СТУДЕНЧЕСКОЙ МОЛОДЕЖИ

Любой человек причисляет себя к определенной нации, народу; придерживается ее интересов, ценностей, приоритетов. Народ не может существовать без народной культуры и народных ценностей. Эти понятия, на наш взгляд, являются определяющими в развитии нации или народа как одного целого. Ценности и приоритеты любого народа определяются ее культурой и самосознанием. Процесс глобализации, охвативший самые отдаленные уголки земного шара, не создал пока основы для сплочения мирового сообщества, а, наоборот, вызывает к жизни все новые факты, свидетельствующие о нарастающей разобщенности. Унификация культур на технологическом уровне порождает обратные процессы на психологическом уровне, активизирует систему ценностей народной культуры. Актуализация ценностной сферы, как защитная реакция на процессы унификации, все явственней прослеживается сегодня.

Современная социокультурная ситуация такова, что в последнее время очень быстро меняются общественные идеалы и ценности, это ведет к исчезновению многих народных традиций, разобщению поколений, социальной нестабильности. Происходит ломка устоявшихся общественных отношений. Наблюдается падение значимости нравственных ценностей, идет очень быстрая трансформация ценностных ориентиров общества. Существуют неоправданно низкий рейтинг духовно-нравственных ценностей у студенческой молодежи, засилье зарубежной поп-культуры, размытость нравственных ценностей и идеалов, отсутствие у молодежи веры в лучшее будущее цивилизации.

В то же время, в мире возрастает статус духовно-нравственных ценностей, так как именно они выступают в качестве определяющих по отношению к совершенствованию жизнедеятельности людей. Проблема ценностей привлекает к себе все большее внимание различных наук. Это объясняется особой ролью ценностей в обществе, связанной с регуляцией активности человека и различных социальных групп. Все больше привлекается внимание студенческой молодежи к духовному опыту прошлого, к проблемам этики. Повышенный интерес вызывают философское осмысление современной жизни, внимание к внутреннему миру человека, к проблемам добра и зла, к смыслу человеческого существования и